

UOT. 338.43;336.714

AQRAR SAHƏNİN İNKİŞAFINDA İNVESTİSİYALARIN ROLU

Ş. O. SƏFƏROV

Azərbaycan Kooperasiya Universiteti

Ərzaq təhlükəsizliyi bilavasitə aqrar sahənin inkişafı ilə bağlı olduğu üçün inkişaf etmiş ölkələrdə kənd təsərrüfatı dövlət tərəfindən himayə olunur. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların müdafiəsi üzrə görülən tədbirlərə baxmayaraq aqrar sahədə inkişaf istənilən səviyyədə deyil. Sahibkarlıq fəaliyyəti bu sahənin iqtisadi inkişafının dinamik amilinə çevrilməyib.

Məqalədə aqrar sahədə sahibkarlığın inkişafına mənfi təsir göstərən amillərlə yanaşı, onun stimullaşdırılmasına, yeni təsərrüfat qurumlarının yaradılmasına nail olmaq üçün, onların maliyyə-kredit təminatının istiqamətləri araşdırılaraq qeyd edilir ki, iş adamlarına əlverişli şərtlərlə, yəni aşağı faizlə və uzun müddətli kreditlərin verilməsi, həmçinin əlavə investisiya mənbələri tapmaq hesabına bu sahənin dayanıqlı inkişafını təşkil etmək və sahibkarlığa güclü təkan vermək zəruri və vacibdir.

Açar sözlər: *ərzaq təhlükəsizliyi, aqrar sahə, kənd təsərrüfatı məhsulları, sahibkarlıq fəaliyyəti, kredit, investisiya.*

Bazar iqtisadiyyatının lokomotivi hesab edilən sahibkarlıq fəaliyyəti, bəzən də istehsalın "dördüncü" amili kimi qiymətləndirilir. Məhz sahibkarın təşəbbüsü ilə istehsalın digər üç amili (torpaq, kapital və əmək) bir araya gətirilərək, istehsal prosesi həyata keçirilir. Bu nöqteyi-nəzərdən, azad bazar iqtisadi sistemində sahibkarlıq mühitinin yaxşılaşdırılması və bu istiqamətdə hökumətin atdığı və atacağı addımlar həyati əhəmiyyət kəsb edir.

Bununla əlaqədar, aqrar sahədə görülən tədbirlər və atılan addımlar daha mühim və aktualdır. Çünki, ərzaq təhlükəsizliyi bilavasitə aqrar sahənin inkişafından aslıdır. Bunu nəzərə alaraq, inkişaf etmiş ölkələrdə kənd təsərrüfatı dövlət tərəfindən himayə olunur və inkişaf etdirilir. Bu zaman əsas vəzifə - kənd təsərrüfatında iqtisadi stabilliyi saxlamaq, gəlirin dəyişkənliyini və bazarın konyukturasını stabilləşdirmək, arzu olunmayan miqrasiya prosesin qarşısını almaq, ərzaq təhlükəsizliyini təmin etmək, daxili bazarı qorumaq və beynəlxalq əmək bölgüsündə yerli, milli istehsalçıların rəqabət qabiliyyətliliyini təmin etməkdən ibarətdir. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların müdafiəsi üzrə həyata keçirilən tədbirlər müxtəlifdir və bu zaman minimum qiymətlər üzrə artıq məhsullar təminatlı şərtlərlə satın alınır, ərzaq bazarında əmtəə bolluğuna nail olunur, güzəştli kreditləşmə formaları və gömrük tənzimlənmələri tətbiq edilir. [2. səh 302]

Lakin görülən tədbirlərə baxmayaraq inkişaf xətti aqrar sahədə istənilən səviyyədə deyildir. Aqrar sahədə sahibkarlıq fəaliyyəti, bu sahənin iqtisadi inkişafında dinamik artımın əsas amilinə hələ də çevrilməyib. Kənd təsərrüfatı məhsullarının artım səviyyəsi mövcud tələbatdan geri qalır, aqrar sahibkarların yaşayış səviyyəsinin tələblərinə cavab vermir. Kənd yerlərində yaşayan yoxsul insanların və işsizlərin sayı şəhərlə müqayisədə daha çoxdur. Əsas səbəblərdən biri-kənd yerlərin-

də istehsal və xidmət sahələrində sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün, onlara kifayət qədər münasib şəraitin yaranmaması və sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafına kömək göstərilməməsidir. Təbii ki, bu istiqamətdə mövcud olan çatışmazlıqlarla yanaşı, digər problemlər də mövcuddur və onların həll edilməsi, ümumilikdə aqrar sahənin inkişafına təkan verə bilər.

Problemlərin mövcudluğu, aqrar sahədə azad rəqabəti təmin edən bazarların mövcudluğunu və onların keyfiyyətini yüksəltməyə vacib vəzifə olaraq ön sıraya çəkir. Torpaq münasibətlərinin və aqrar istehsalın təşkili formalarının yeniləşdirilməsi, eyni zamanda sivil bazaar infrastrukturunun formalaşdırılmasını, həmçinin aqrar sahədə azad sahibkarlıq sisteminin təşəkkülü və inkişafı tələblərinə cavab verən çevik maliyyə-kredit, təminatlı qiymət siyasətinin həyata keçirilməsini tələb edir. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsində göstəriləndiyi kimi, sahibkarlıq fəaliyyəti şəxsin müstəqil sürətdə, öz riski ilə həyata keçirdiyi, əsas məqsədi-əmlak istifadəsindən, əmtəə satışından, işlər görülməsindən və ya xidmətlər göstərilməsindən mənfəət götürülməsi olan fəaliyyətdir.

Aqrar sahədə sahibkarlığın formalaşdırılması- fiziki və hüquqi şəxslərin müstəqil təsərrüfat və təşəbbüskarlıq fəaliyyətinin reallaşdırılması ilə şərtlənir. Bu sahədə sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi çox da böyük həcmli kapital qoyuluşu sərf etmədən kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının istehsal həcmi artırmağa, bu zaman bazar konyukturasının dəyişməsinə çevik uyğunlaşmanı və yerli xammaldan istifadəni təmin etməklə emal güclərinin formalaşdırmağa da geniş şərait yaradır.

Aqrar sahədə sahibkarlığın inkişafına mənfi təsir göstərən amillər də mövcuddur:

- kiçik sahibkarlıq subyektlərinə investorlar, təchizatçılar, banklar və digər təşkilatçılar tərəfindən

az marağ göstərilir və onlarla iş birliyi qurmaq istədikdə müəyyən çətinliklər yaranır;

- müasir texnika, texnologiya, biznes və marketing bilikləri məhduddur, eyni zamanda kənddə fəaliyyət göstərən aqrar sahibkarların biznes fəaliyyəti ilə əlaqədar təşkilatı bacarıqları zəifdir;
- aqrar sahədə fəaliyyət göstərən sahibkarın məhsullarını alınması, daşınması və qablaşdırılması (peşəkar assosiasiyalar olmadığı üçün) təmin edilmir, nəticədə məhsulun keyfiyyəti tələbata cavab vermir və bu gəlirə mənfi təsir edir;
- infrastruktur təminatının zəifliyi (zəif bazar infrastrukturunu, anbar təsərrüfatı, soyuducular, yollar, işıq, qaz və s. təminatı) biznes fəaliyyətinə dair qanunvericilik və tənzimləmə ilə əlaqədar problemlər və sair cəhətlər biznes fəaliyyətinə mənfi təsir göstərir;
- kənd təsərrüfatının mövsümliliyi ilə əlaqədar, xammal bazasında çətinliklər mövcuddur və fərdi fəaliyyətə üstünlük verən aqrar sahibkarlar etibarlı və sərfəli bazar tapmaqda çətinliklərlə üzləşirlər;

Kəndlərdə məsləhət, treyning, konsaltinq, audit xidməti, sahibkarların aparmaq istədikləri tədqiqat işlərin maliyyələşdirilməsi, məqsədli proqramların həyata keçirilməsi dəstəklənmir və s.

Sahibkarlıq fəaliyyəti üçün əlverişli biznes mühitinin yaradılması vacib və uzunmüddətli prosesdir. Bunun üçün, ilk növbədə iqtisadiyyatın bütün sahələrində, inhisar meyilləri üzərində dövlət nəzarətinin gücləndirilməsinə ehtiyac duyulur. Son illərdə anti-inhisar qanunvericiliyinin pozulması hallarının müəyyən edilməsi və lazımi tədbirlərin tətbiqi sahəsində lazımi addımlar atılıb. Lakin, hazırki dövrdə mövcud məlumat bazası əsasında aqrar sahədə antiinhisar məsələləri üzrə dövlət siyasətinin icra mexanizminin gücləndirilməsi mühümdür.

Ölkə regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı üzrə Dövlət proqramına uyğun olaraq, kənd regionlarında sahibkarlığın inkişafına diqqət xeyli artıb. Lakin regionlarda yeni tipli kənd təsərrüfat subyektləri təşəkkül tapsa da, müasir dövrün tələblərinə uyğun texnika və texnologiyaların əldə olunması onlar üçün ciddi məsələ kimi qalmaqdadır. Aqrar sahədə bazar infrastrukturunun yetərinə inkişaf etməməsi, sahibkarların fəaliyyətinin səmərəliliyini aşağı salır. Xüsusən də aqrotexnika, zootexnika və digər xidmətlərin, meliorasiya-irrigasiya sisteminin, enerji təminatının və digər məsələlərin zəif olması aqrar sahibkarlıq fəaliyyətinin səmərəliliyinə mənfi təsir göstərir.

Qeyd olunduğu kimi, yeni iqtisadi şəraitdə təsərrüfatların səmərəli idarə edilməsində aqrar sahibkarlara informasiya və məsləhət xidmətlərinin göstərilməsinə də ehtiyac böyükdür. Regionların inkişaf etdirilməsi və aqrar sahənin dirçəldilməsi üçün böyük həcmli investisiyalara və beynəlxalq layihələrə ehtiyac duyulur. Bu sahəyə müxtəlif mənbələr hesabına

maliyyə vəsaitlərinin cəlb edilməsi üçün səmərəli təşviq sisteminin yaradılması, öz aktuallığını qoruyub saxlayır.

Regionların inkişafında aqrar sahənin tədarük və emal bölmələrində sağlam sahibkarlıq mühitinin yaradılması mühüm rol oynayır. Məlumdur ki, yuxarıda qeyd olunan istiqamətlərdə ixrac potensialı kifayət qədərdir. Belə ki, qabaqcıl texnika və texnologiyaların kənd təsərrüfatı, xüsusən də emal sahələrində tətbiqi keyfiyyətli və rəqabətqabiliyyətli məhsulların istehsalına əlverişli imkan yaradır.

Bununla yanaşı, həmin prosesdə iki əsas məsələyə diqqətin artırılması tələb olunur. Belə ki, aqrar-emal bölməsinin inkişafı və genişlənməsi bir tərəfdən ixracın artmasına xidmət edərək həmin istiqamətdə yeni texnologiya, material və digər zəruri komponentlərin xaricdən gətirilməsini gerçəkləşdirir. Digər tərəfdən isə, daxili bazarda kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının qiyməti qalxır. Buna görə də, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının artırılmasına yönəldilmiş yardım layihələrində xarici (ixrac) və daxili bazarın maraqlarının əsaslandırılmış şəkildə uzlaşdırılması çox vacibdir.

Göründüyü kimi, aqrar sahənin və sahibkarlığın inkişafında həyata keçirilən layihələrin rolu böyükdür. Lakin kənd təsərrüfatında sahibkarlığın və yeni təsərrüfat formalarının təşəkkülü və inkişafı kompleks və sistemli aparılmalı, onların istehsal istiqamətləri və əsas parametrlərinin elmi əsaslarının hazırlanması zəruridir. Aqrar sahibkarlığın inkişafı təbii-iqtisadi əməllərdən daha çox asılı olduğu üçün, kənd təsərrüfatı istehsalının da həmin amillərə uyğun aparılması və tənzimlənməsi lazımdır.

Aqrar sahədə sahibkarlığın inkişafına mane olan problemlər kompleks şəkildə öz həllini tapmalıdır. Bu problemlərin həllində isə, həyata keçirilən layihələr mühüm rol oynayır. Həmin layihələrdə sahibkarları narahat edən bir sıra məsələlər mövcuddur və onların aradan qaldırılması zəruri şərtidir:

- aqrar sahibkarlıq qurumlarının istehsal istiqaməti və torpaq-iqlim şəraitindən asılı olaraq, zəruri maddi-texniki resurslar ilə təmin olunması;
- torpaqlarda meliorasiya-irrigasiya işlərinin aparılması;
- sahibkarların maliyyə ehtiyaclarının ödənilməsi məqsədilə, onların uzunmüddətli kreditlərlə təmin edilməsi;
- təsərrüfatların keyfiyyətli toxum, tingvə damazlıq cinslərlə təmin edilməsi;
- kənd təsərrüfatı məhsullarının sərbəst və müqavilə qiymətləri ilə yanaşı, təminatlı alış (qiymət) sisteminin yaradılması;
- aqrar sahibkarların yanacaq, enerji və su ilə etibarlı təmin olunması;
- aqrar sahədə istehsalçı qurumlar ilə emal müəssisələri əlaqələrinin təkmilləşdirilməsi;

- emal müəssisələrinin yüksək texnoloji avadanlıqlarla edilməsinə hərtərəfli yardımın göstərilməsi;
- kəndlərdə sosial infrastruktur bölməsinin inkişaf etdirilməsi və s.

Yuxarıdakı tədbirlərin hər birinin reallaşdırılmasına dəstək verilməsi, aqrar istehsalçıların və emalçıların fəaliyyətində mühüm rol oynayır. Aşağıdakı bu istiqamətlərin hər birini ayrılıqda nəzərdən keçirək:

Bazar münasibətləri şəraitində aqrar sahənin və sahibkarların maddi-texniki resurslarla səmərəli təminatı ən vacib məsələlərdən biri hesab edilir. Bununla bağlı, aqrar sahədə mövcud maddi-texniki bazanın yeni iqtisadi münasibətlərə uyğunlaşdırılması, əldə olunan meyllərin daha da möhkəmləndirilməsi, həmçinin məhsulların istehsalı, qablaşdırılması, daşınması, saxlanması və tədavülü proseslərinin müxtəlif maddi-texniki vəsait və resurslarla təminatı istiqamətində müxtəlif tədbirlərin həyata keçirilməsi məsələsi ortaya çıxır. Çünki, müasir şəraitdə həyata keçirilən regional siyasətə uyğun şəkildə aqrar sahibkarlığın potensialından daha dolğun istifadə olunması, əldə olunmuş müsbət meyllərin möhkəmləndirilməsi və daha da inkişaf etdirilməsi məqsədilə, maddi-texniki resurslardan istifadənin təkmilləşdirilməsinə yönəldilən kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi vacib məsələlərdən biridir.

Maddi-texniki təminat kənd təsərrüfatında təkrar istehsalın əsas amillərindən biridir. Onun əsas vəzifəsi – aqrar təsərrüfat qurumları ilə iqtisadiyyatın digər sahələri arasında səmərəli iqtisadi əlaqələrin yaradılması və s. ibarətdir. Yeni iqtisadi münasibətlər şəraitində aqrar sahədə maddi-texniki resurslar bazasının təşəkkülü və inkişafı zamanı aşağıdakı prinsiplərə əməl olunması məqsəduyğundur:

- aqrar sahibkarlıq qurumlarının maddi-texniki resursları rahat əldə etməsi üçün maksimum əlverişli şəraitin yaradılması və yaranan problemlərin qarşısının alınması;
- aqrar istehsalçılar üçün səmərəli maddi-texniki resurslar bazasının formalaşmasından, həmçinin istehsal vasitələrini təklif edən iqtisadi subyektlərin inhisarçı mövqeyindən asılı olaraq, müəyyən tənzimlənmə tədbirlərinin həyata keçirilməsi;
- ölkə daxilində aqrar sahibkarlıq qurumları üçün istehsal vasitələri istehsal edən infrastrukturun yaradılması;
- aqrar təchizat sisteminin maddi-texniki bazasının inkişafı və bu sahəyə kapital cəlb olunmasına nail olunması və s.

Məlumdur ki, aqrar sahənin maddi-texniki resurslarla təminatında qiymətlərin 3 əsas növündən – topdansatış, müqavilə və sərbəst qiymətlərdən istifadə olunur. Bazar münasibətlərinin formalaşdırılması obyektiv olaraq tələb edir ki, maddi-texniki ehtiyatlar

üzrə qiymətdoyma mexanizmi yenidən formalaşdırılsın, məhsulun keyfiyyəti və səmərəliliyi, ictimai və zəruri xərclərin səviyyəsi qiymətlərdə daha dolğun əks etdirilsin. Fikrimizcə, qiymətlərə daha çox çeviklik vermək, onların səviyyəsini təkcə məsrəflərə deyil, həm də malların istehlak xassələrinə, məmulatın səmərəliliyinə istehsal olunan məhsulun ictimai tələbatı və əhalinin ehtiyaclarına uyğunluq dərəcəsi ilə əlaqələndirmək lazımdır. Daha çox müqavilə qiymətlərindən geniş istifadə etmək lazım gələcəkdir. Aqrar iqtisadiyyatda bazar münasibətləri formalaşdıqca, müqavilə və sərbəst qiymətlər üstünlük təşkil edəcəkdir. [03, səh. 175-176] Aqrar sahibkarlığın dayanıqlı inkişafına təsir göstərən ən mühüm maddi-texniki resurslardan biri də yanacaq məhsullarıdır.

Yanacağın və motor yağlarının qiymətlərinin bahalaşması aqrar istehsalçıların büdcəsinə ziyan vurmaqla, məhsulun istehsal həcminə də təsir göstərir. Bununla əlaqədar, ölkə prezidentinin 23 yanvar 2007-il tarixli, 1907 sayılı “Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına dövlət dəstəyi haqqında” sərəncamına əsasən, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların məhsul istehsalı üçün istifadə etdikləri yanacağın və motor yağlarının dəyərinin 50%-i dövlət tərəfindən təmin edilməlidir. Bu məqsədlə 2007-ci ilin dövlət büdcəsindən 80 milyon manat vəsait ayrılmış və müəyyən hissəsi istehsalçılara verilmişdir.

Kənd təsərrüfatında suvarma-meliorativ tədbirlərin aparılması zəruri bir tədbirdir. Müşahidələr göstərir ki, bu sahədə becərilən məhsulların 80-85%-i suvarılan torpaqlarda həyata keçirilir. Coğrafi şəraitinə görə, Azərbaycanda 3,2 milyon hektar suvarmaya yararlı torpaq mövcuddur. Onların təxminən 1,5 milyon hektarı hazırda suvarılır. Ümumiyyətlə, respublikada ildə 11-12 milyard m³ sudan istifadə olunur ki, onun da 60-65%-i kənd təsərrüfatının, 20-25%-i isə sənayenin payına düşür. Su ehtiyatlarının qalan hissəsi isə əhalinin içməli suya olan tələbatının ödənilməsinə sərf edilir.

Düzdür, keçmiş iqtisadi sistemdə Azərbaycanda geniş meliorasiya və irriqasiya işləri aparılmış, torpaqların suvarılması və münbitliyinin qorunub saxlanması üçün iri su anbarları (Mingəçevir, Şəmkir və s.), magistral kanallar, nasos stansiyaları, hidroqovşaqlar, həmçinin suvarma və kollektor-drenaj sistemləri tikilərək istifadəyə vermişdir.

Yeni iqtisadi sistemə keçid və aqrar sahədə yeni təsərrüfatçılıq və sahibkarlıq qurumları yarandıqdan sonra isə vəziyyət dəyişdi. Suvarma sistemlərindən düzgün istifadə edilməməsi, şəxsi mülkiyyətdə olan torpaqların systemsiz və mütərəqqi üsullar tətbiq edilmədən suvarılması, eyni zamanda təsərrüfatlar arası şəbəkələrin təmizlənməsi ayrılan vəsaitin tələbatdan az olması və digər məsələlər daha təkmil və aqrar istehsalçıların tələbini tam ödəyə bilən meliorativ tədbirlərin həyata keçirilməsini ortaya qoydu.

Nəzərə alsaq ki, aqrar sahədə fəaliyyət göstərən sahibkarlıq qurumlarının əksəriyyəti kiçik və imkanları məhduddur, bu zaman onların meliorasiya və irriqasiya tədbirləri ilə səmərəli əhatə olunması, həmçinin istifadə etdikləri torpaqların şoranlaşma səviyyəsinin aşağı salınması və qorunması çox aktualdır. Sırr deyil ki, son zamanlar kənd təsərrüfatı istehsalçılarının sərəncamında qalan torpaq paylarının şoranlaşması səviyyəsi artmış və təxirəsalınmaz tədbirlərin görülməsini tələb edir:

- bu istiqamətdə həyata keçirilən tədbirlər sırasında, meliorasiya və irriqasiya sahəsində həyata keçirilən layihələr mühüm rol oynayır. Bu layihələr kənd təsərrüfatının inkişafına dinamizm verməklə, aqrar sahibkarlara yeni iqtisadi münasibətlər şəraitində sudan səmərəli istifadə edilməsi vərdişlərini aşılayır;
- aqrar sahibkarlığın inkişafında ən mühüm məsələlərdən biri də, onların kreditlərlə, xüsusən də uzunmüddətli kreditlərlə təminatıdır. Müasir şəraitdə aqrar sahənin tənzimlənməsinin maliyyə-kredit mexanizminin təkmilləşdirilməsinin mahiyyəti – yeni yaradılmış sahibkarlıq qurumlarına maliyyə subsidiyalarının verilməsi ilə yanaşı, effektiv kredit sisteminin formalaşdırılması ilə də sıx bağlıdır. Daha doğrusu, iqtisadiyyatın aqrar sektorunda islahatların ikinci mərhələsinin reallaşdırıldığı hazırkı şəraitdə sahibkarlıq qurumlarının kapital resurslarına olan ehtiyaclarının ödənilməsi səmərəli kreditləşdirmə sisteminin formalaşdırılmasından əhəmiyyətli dərəcədə asılı olduğundan, bu sahə aqrar sferanın tənzimlənməsinin prioritet istiqaməti sayılmalıdır. [02, səh. 355]

Təhlillər göstərir ki, aqrar sahədə sahibkarlıq fəaliyyətinin stimullaşdırılmasına, yeni təsərrüfat qurumlarının yaradılmasına nail olmaq üçün, onların maliyyə-kredit təminatı aşağıdakı istiqamətlərə uyğun həyata keçirilməlidir:

- aqrar sahədə birbaşa xarici investisiya təcrübəsinin davam etdirilməsi və bu zaman əsas ağırlığın sahibkarlıq fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsinə yönəldilməsi;
- aqrar sahibkarlıq üçün kreditlərin sənədləşdirmə müddətinin azadılması və proseduranın sadələşdirilməsi;
- perspektiv aqrar layihələrin maliyyələşdirilməsinə yönəldilən kredit resurslarının həcmi artırılması;
- kənd təsərrüfatında lizinq kreditlərinin verilməsi praktikasının, həmçinin sığortalama və digər qeyri-ənənəvi dəstək növlərinin inkişafının genişləndirilməsi;
- xarici bazara çıxan sahibkarlıq qurumlarını maliyyələşdirmək üçün xüsusi kreditlərin verilməsi;
- kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal layihələri üçün dövlət təminatı ilə verilən kreditlərin faiz

dərəcəsinin azadılması və kreditləşdirilmənin dövrətmə müddətinin artırılması və s.

Bu gün kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı ilə məşğul olan sahibkarların başlıca problemlərindən biri də, onların maliyyə-kredit vəsaitləri ilə səmərəli təminatıdır. Bu baxımdan iş adamlarına əlverişli şərtlərlə, yəni aşağı faizli və uzunmüddətli kreditlərin verilməsi, həmçinin əlavə investisiya mənbələri tapmaq hesabına bu sahənin dayanıqlı inkişafını təşkil etmək və sahibkarlığa güclü təkan vermək zəruri və vacibdir.

Aqrar sahədə tətbiq kreditvermə mexanizmində, əksər hallarda aqrar sahənin spesifik xüsusiyyətləri nəzərə alınmır. Məsələn, kredit almaq üçün tələb edilən girov təminatı və kreditin qaytarılma müddəti bu sahə üçün məqbul sayıla bilməz. Bu və digər neqativ səbəblər isə sahibkarları kredit əldə etməkdən çəkindirir.

Aqrar sahibkarlıq subyektlərində ayrı-ayrı istehsal və emal istiqamətləri bir-birindən fərqlənirlər. Lakin onları birləşdirən ümumi cəhətlər – istehsal prosesinin əsasən mövsümi xarakter daşması və təbii-iqtisadi amillərdən asılı olmasıdır. Bu xüsusiyyətlər isə, aqrar sahibkarlıq qurumlarında dövriyyə vəsaitlərinin müxtəlif fasillərə uyğun surətdə dəyişməsinə səbəb olur. Buna görə də həmin sahəyə müxtəlif maliyyə yardımları, bank kreditləri, həmçinin təbii fəlakətlərdən sığorta tədbirləri sisteminin təşkilini zəruri edir. Qeyd olunan istiqamətdə inkişaf etmiş ölkələr böyük təcrübəyə malikdirlər. Həmin ölkələrdə həyata keçirilən aqrar siyasətin əsasını – kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı prosesinə bütün maraqlı tərəflərin, yəni dövlətin, sahibkarların (və maliyyə-kredit qurumlarının) kompleks təsir mexanizmi təşkil edir.

Aqrar sahibkarların maliyyə-kredit resursları ilə təmin olunmasında beynəlxalq layihələr mühüm rol oynayır. Məsələn, ölkəmizdə aqrar sahədə fəaliyyət göstərən sahibkarlara kreditlər müxtəlif vasitələrlə çatdırılır. Onlardan:

Azərbaycan hökuməti ilə Dünya Bankı və TASİS kimi beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının birgə həyata keçirdikləri aqrar kredit layihələri;

- müxtəlif ölkələrin (məsələn Yaponiya, Almaniya və s.) aqrar sahənin inkişafı üçün ayırdıqları hökumət qrantları;
- digər beynəlxalq qurumlar və QHT-lər tərəfindən həyata keçirilən kredit layihələri və s.

Aqrar sahədə təsərrüfat qurumlarının yüksək məhsuldarlığa malik istehsalını təşkil etmək üçün, onların keyfiyyətli toxum, ting və damazlıq cinslərlə təmin edilməsi zəruri şərtlərdən biridir. Əsas məqsəd – hər bir regionun (bölgənin) təbii-iqlim şəraitinə uyğun sağlam və virussuz, müxtəlif yetişənlik müddətlərinə malik, həmçinin yüksək məhsuldarlı, keyfiyyəti (dadı) və əmtəəlik görünüşü yaxşı olan yerli və imptroduksiya olunmuş meyvə tinglərinin, xəstəlik və zərərvericilərə davamlı və böyük məhsuldarlı tərəvəz

sortlarının, səmərəli becərmə texnologiyasının tətbiqi vasitəsilə tərəvəz istehsalının və gəlirlərinin artırılmasıdır. Bu istiqamətdə görülən tədbirlərdən biri də, aqrar sahibkarlıq qurumlarının damazlıq cinslərlə səmərəli təminatının həyata keçirilməsidir.

Kənd təsərrüfatı istehsalçılarının keyfiyyətli toxum, ting və damazlıq cinslərlə təmin edilməsində, kəyata keçirilən aqrar layihələrin böyük rolu vardır. Bu baxımdan, sahibkarların zəruri hüquqi, iqtisadi və peşə biliklərinin artırılması məqsədilə bir sıra elmi-tədqiqat institutlarında, regional aqrar elm mərkəzlərində, həmçinin bu tip müxtəlif layihələrin həyata keçirildiyi təsərrüfatlarda sortların nümayişi üzrə təcrübələr aparılır.

Aqrar sahədə Beynəlxalq layihələr. Bu sahədə beynəlxalq layihələrin də özünəməxsus yeri vardır. Məsələn, beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində Mərkəzi və Qərbi Asiyanın 11 ölkəsi, həmçinin kənd təsərrüfatı üzrə beynəlxalq təşkilatların iştirakı ilə toxumçuluq və tingçilik sahəsində milli aqrar siyasətin formalaşdırılması, sort-sınağın səmərəli təşkili, istehsal edilmiş toxumun sertifikatlaşdırılması, həmçinin ixracın və idxalın beynəlxalq qanunlara uyğunlaşdırılması sahəsində iş aparılır.

Bazar münasibətləri şəraitində aqrar sahədə qiymət mexanizminin düzgün qurulması, onun həm istehsalçıların, həm də istehlakçıların maraqlarına bilavasitə uyğunlaşdırılması kimi məsələlər mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Aqrar sahənin ayrı-ayrı bölmələrinin və təsərrüfat subyektlərinin maraqları baxımından məsələyə yanaşdıqda, yalnız bazar infrastrukturunu və mövcud iqtisadi reallıqları özündə əks etdirən qiymət mexanizminin, kənd təsərrüfatının dayanıqlı inkişafına müsbət təsir göstərdiyi aydın olur.

Müasir şəraitdə kənd təsərrüfatında qiymət-qoymanın xüsusiyyətlərini şərtləndirən amillərə, əsasən aşağıdakıları aid etmək mümkündür:

- kənd təsərrüfatı məhsullarına olan tələbin aşağı elastikliyi; başqa sözlə, məhsulların qiymətlərinin dəyişməsi özünü tələbin səviyyəsində əks etdirir;
- ayrı-ayrı regionların spesifik xüsusiyyətlərindən asılı olaraq, aqrar sahədə istehsala çəkilən xərclərin səviyyəsinin yüksək olması.

Araşdırmalar göstərir ki, kənd təsərrüfatı məhsullarının sərbəst və müqavilə qiymətləri ilə yanaşı, tənzimlənən qiymətlər, yəni təminatlı, məqsədli qiymətlər birgə tətbiq edilməlidir. Ölkənin ərzaq bazarının formalaşmasına və ərzaq təhlükəsizliyinin yerinə yetirilməsinə qiymətlər birbaşa təsir gücünə malikdir. Qiymət amili bazarı tənzimləməklə istehsalın ümumi həcmnin artıb azalmasına, məhsuldarlığın yüksəlməsinə, daha mütərəqqi və müasir texnologiyaların tətbiqinə qənaət rejimində, resursların bölünməsinə və istehsalçıların maraqlarının qorunmasına imkan yaradır. Sərbəst müqavilə qiymətləri bilavasitə tələb və rəklifin təsiri altında formalaşır. Bu

qiymətlər istehsalçılarla bazarın digər subyektləri arasında qarşılıqlı iqtisadi münasibətlərin əsas forması olduğundan, onlara hər hansı bir məhdudiyyətin tətbiq edilməsi düzgün sayılmır. Təminatlı qiymətlər isə məhsulun qiymət səviyyəsinin yol verilə bilən minimal səviyyəli sərhəddidir. Bu qiymətlərdən istifadə edərkən, regional səviyyələrdə müəyyən olunan kvotalar daxilində dövlətin ehtiyacları, məhsulun alınması zamanı istehsalçılar ilə razılaşdırmaqla tətbiq edilir.

Fikrimizcə, dövlətin ehtiyat fondu üçün kənd təsərrüfatı məhsullarının təminatlı qiymətlərlə satın alması ilə bağlı tədbirlərin həyata keçirilmə mənbəyi elə dövlət büdcəsidir. Çünki, bu məqsədlə xərclərin maksimum qiyməti büdcədə nəzərdə tutulmalıdır.

Təminatlı qiymətlərin minimal həddinin müəyyən edilməsində ən mürəkkəb nəzəri və metodiki problem, bu qiymətlərin əsasını təşkil edən maya dəyərinin səviyyəsinin hesablanmasıdır. Əgər faktiki kəmiyyətdən çıxış etsək, onda bu qiymətlərin qabaqcıl təsərrüfat kəsb edir. Həm də təminatlı qiymətlərin formalaşmasında səhvlərə yol verilməsi bir sıra iqtisadi və sosial problemlərə gətirib çıxara bilər.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətyaratma sistemi müxtəlif istiqamətlər üzrə təkmilləşdirilməlidir. Buraya qiymət səviyyəsinin artırılması, qiymətlərin zonalar üzrə daha dərinəndən diferensiasiya edilməsi, müxtəlif sahələrin qiymətləri arasında, əsasən də kənd təsərrüfatı məhsulları ilə sənaye mallarının qiymətləri arasında əsaslandırılmış nisbətlərin müəyyən edilməsi, "qiymət qayğısı" deyilən hədlə ləğv edilməsi məsələləri daxildir. Ümumiyyətlə, bazar münasibətləri şəraitində təminatlı qiymətlər və dövlət satınalma sisteminin təkmilləşdirilməsi, aqrar təsərrüfatçılığın iqtisadi mexanizminin güclü və etibarlı vasitəsi kimi dəyərləndirilməlidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, aqrar sahədə təminatlı qiymətlər sisteminin formalaşdırılmasında, həyata keçirilən beynəlxalq layihələrin rolu böyükdür. Aqrar sahədə emal sənayesinin iqtisadi inkişafı – sahələrarası integrasiyanın obyektiv şərtləri ilə müəyyən edilir. Bu inkişaf xammal (məhsul) istehsalı ilə emal sahəsi arasında, aralıq məhsullarla son məhsullar arasında optimal nisbətlərə nail olunmasını tələb edir.

Müxtəlif kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal və emal edilməsində, həmçinin onların istehlakçılara çatdırılmasında bütün emal və infrastruktur sahələri bərabər səviyyədə iştirak etmirlər. Bu baxımdan, bazar münasibətləri şəraitində istehlakçı tələbatlarının ödənilməsində bu sferaların hər birinin yerinin müəyyən edilməsinin mühüm rolu vardır. Düzdür, hazırda bir sıra emal müəssisələri hüquqi əsaslarla, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları kerditləşdirmə vasitəsilə toxumlar, gübrələr, əkin materialları və digər xidmətlər göstərilməsi üzrə fəaliyyətlərini təmin etməklə, xammalın istehsalı prosesində müəyyən formada iştirak edirlər.

Nəticə

Araşdırmalar göstərir ki, bu gün emal sənayesinin xammal bazasının mövcud durumunu nəzərə alaraq, onun daha da inkişaf etdirilməsi mühüm məsələ kimi qarşıda durur. Bu məsələlərin həlli isə, bir-biri ilə əlaqədar bəzi tədbirlərin kompleks şəkildə həyata keçirilməsini tələb edir. Nəzərdə tutulmuş tədbirlər sisteminin həyata keçirilməsi isə, aqrar sahədə özəl təsərrüfatların və sahibkarlığın inkişafına böyük təkan verərək, əhalinin məşğulluğunun və gəlirlərin artırılmasında da iqtisadi baza rolunu oynaya bilər.

Aqrar sahənin istehsalçı qurumları və emal müəssisələri arasındakı əlaqələrin təkmilləşdirilməsində də aqrar layihələr mühüm rol oynayır. Belə ki, bu tip

layihələr vasitəsilə aqrar sahibkarlar, istehsal etdikləri məhsulları emal müəssisələrinə təhvil verməkdə problemlərlə (qiymətlərin müəyyən edilməsi, bir sıra iqtisadi məsələlər və s.) üzləşmirlər. Onlar lazımı bilgi və məlumatlarla təmin olunurlar və s.

Beləliklə, yuxarıda göstərilmiş istiqamətlərin hər birinin təhlili göstərir ki, kənd təsərrüfatı istehsalçıları və sahibkarları narahat edən problemlərin həllində, ümumilikdə aqrar sahənin inkişafında həyata keçirilən layihələr mühüm rol oynayır. Həyata keçirilən layihələri, həm də aqrar sahənin inkişafına dəstək kimi qiymətləndirmək lazımdır. Bu dəstəyi, yardımını hiss edən sahibkar daha yaxşı çalışmağa və yüksək nəticələr əldə etməyə səy göstərə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Abbasov A.F. "Ərzaq təhlükəsizliyi". Bakı. 2007, səh 604. 2. Salahov S.V "Aqrar sahənin dövlət tənzimlənməsi". Bakı. 2004, səh 504. 3. İbrahim İ.N. "Aqrar iqtisadiyyatın aktual problemləri". Bakı. 2002, səh 219.

Роль инвестиций в развитии аграрного сектора

Ш. О. Сафаров

Продовольственная безопасность напрямую связана с развитием сельского хозяйства в развитых странах. Сельское хозяйство охраняются государством. Несмотря на принятые меры, чтобы защитить сельхозпроизводителей сельскохозяйственного сектора не на желаемом уровне. Предпринимательская деятельность не стала динамичным фактором экономического развития.

В статье изучения их финансовой поддержки, а также факторы, негативно влияющие на развитие предпринимательства в аграрном секторе, в целях достижения его продвижение создание новых экономических структур отметить, что это необходимо и важно для бизнесмена на благоприятный условия, то есть, низкие процентные ставки и долгосрочные кредиты, а также за счет нахождения источников дополнительных инвестиций для организации устойчивого развития этого сектора.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, аграрная, сельское хозяйство, предпринимательство, кредит, инвестиционной.

The role of investments in the development of the agrarian sector

Sh. O. Safarov

Food security is directly linked to the development of the agricultural sector in developed countries. Agriculture is protected by the government. Despite the measures taken to protect agricultural producers the agricultural sector is not at the desired level. Entrepreneurial activities did not become a dynamic factor of the economic development.

In the article examining of their financial support as well as factors negatively affecting to the development of entrepreneurship in the agricultural sector, in order to achieve its promotion the creation of new economic structures is noted that, it is necessary and important to the businessmen on favorable terms, that is, low interest rates and long-term loans, as well as at the expense of finding the sources of additional investment to organize sustainable development of this sector.

Key words: food security, agrarian, agriculture, entrepreneurship, credit, investment.